

Михайло КЕЛЬМАН

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-4626

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ЮРИДИЧНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2025.47.102>

© Кельман М., 2025

Загальнотеоретична юридична наука по суті є практичною дисципліною. Тому встановлений інституційний дуалізм прикладної та теоретичної юриспруденції в університетах, на відміну, наприклад, від математики чи фізики. Однак погляд на попередню історію права показує, що був період, коли юридична теорія піддавалась фундаментальним дослідженням. Водночас з ентузіазмом сприймали аргументи з суміжних дисциплін, таких як філософія та соціальні науки, саме задля теоретичної розробки методології права. На жаль, цей золотий вік теорії закінчився.

В умовах сьогодення, особливо на рівні Європейського Союзу, ми помічаємо встановлення методологічних стандартів, які неможливо досягнути за допомогою класичної інтерпретації. Це стало результатом суспільних трансформацій, за допомогою діяльності судів і лише частково через діяльність законодавця. Тому фундаментальна критика політичного консерватизму та економічного лібералізму не виправдана.

З’ясовано, що оскільки юриспруденція є практичною дисципліною і юридична практика розвиває свою внутрішню динаміку, роль загальної теорії права стає все більшою цінністю. По-перше, можна стверджувати, що з огляду на очевидну самодостатність юридичної практики треба припинити розглядати право як відповідний об’єкт теоретизації. По-друге, можна ускладнити без того заплутану юридичну практику ще юридичними теоріями. Нарешті, ви можете слідувати класичному підходу до теорії і таким способом зосередитися на наданні простих відповідей на фундаментальні питання права.

Обґрунтовано, що розуміння завжди є застосуванням, не пояснює концепції правильного застосування. Проте “аксіома” Гадамера дає натяк на те, як нам треба діяти у розгляді основного питання юридичної методології. Це питання можна сформулювати так: право – це те, що потрібно зрозуміти, перш ніж застосовувати.

Констатовано, що в цьому питанні ми могли б досягти прогресу за допомогою філософської семантики. Зокрема, використовуючи ідею речень як найменших змістовних одиниць мови, пов’язаної з уявленням про те, що норми або з’являються у формі речення, або можуть бути виражені в цій формі.

Отже, ніщо не заважає нам стверджувати, що ми розуміємо норму, коли знаємо умови, за яких вона є істинною. На основі “теорії істини” можемо розробити теорію

автономного значення норми, яка була потрібна для вирішення фундаментального питання правової методології: правильного застосування закону. Окрім того, більша частина наших переконань і аргументів має бути правдивою. Причина проста: чим більше помилок ми припускаємося, тим менше ми здатні виділити об'єктів цих помилок. У нас є вагомі підстави вважати, що наш погляд на світ та право значною мірою правдивий.

Ключові слова: теорія, право, практика, юридична методологія, розуміння, застосування норм права, аргумент, герменевтика, семантика.

Постановка проблеми. Оскільки юриспруденція є практичною дисципліною і юридична практика розвиває свою внутрішню динаміку, роль загальної теорії права стає все більшою цінністю. По-перше, можна стверджувати, що з огляду на очевидну самодостатність юридичної практики треба припинити розглядати право як відповідний об'єкт теоретизації. По-друге, можна ускладнити без того заплутану юридичну практику ще юридичними теоріями. Нарешті, варто усвідомити, що акценти у цих процесах нині розставляє ринок праці юридичної діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема застосування норм права є актуальною та важливою серед вітчизняних науковців, натомість вона ще не набула комплексного висвітлення. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили такі вчені: М. Козюбра, П. Рабінович, Н. Оніщенко, С. Гусарєв, С. Бобровник, Р. Луцький, Л. Кельман, Т. Смаль тощо. Проте й досі не вирішені питання про правову природу правозастосування, зокрема її співвідношення зі складовими частинами принципу верховенства права, реалізацією норм права в умовах євроінтеграційних процесів.

Мета статті – дослідження інноваційних підходів щодо проблемних питань застосування права в умовах сьогодення. Ефективність інновацій у юридичній методології базувалася на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих унаслідок використання підходів, прийомів, методів наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Правознавство по суті є практичною дисципліною. Тому не встановлений інституційний дуалізм прикладної та теоретичної юриспруденції в університетах, на відміну, наприклад, від математики чи фізики. Однак погляд на попередню історію права показує, що був період (у Західній Німеччині приблизно від 1970-х до 1990-х років), коли юридична теорія піддавалась фундаментальним дослідженням. Водночас з ентузіазмом сприймали аргументи з суміжних дисциплін, таких як філософія та соціальні науки, саме задля теоретичної розробки методології права. На жаль, цей золотий вік теорії закінчився.

Хоча сьогодні також, після надання широких повноважень Верховному Суду, особливо на рівні ЄС, ми зауважуємо встановлення методологічних стандартів, які неможливо досягнути за допомогою класичної інтерпретації. Відмінність між тлумаченням і розробкою права, що суттєво залежало від німецької юридичної методології, знівелювалася. Це стало результатом суспільних трансформацій за допомогою діяльності судів і лише частково через діяльність законодавця. Тому фундаментальна критика політичного консерватизму та економічного лібералізму не виправдана.

Оскільки юриспруденція є практичною дисципліною і юридична практика розвиває свою внутрішню динаміку, роль загальної теорії права стає все більшою цінністю. По-перше, можна стверджувати, що з огляду на очевидну самодостатність юридичної практики треба припинити розглядати право як відповідний об'єкт теоретизації. По-друге, можна ускладнити без того заплутану юридичну практику ще юридичними теоріями. Нарешті, можна дотримуватися класичного підходу до теорії; і таким способом зосередитися на наданні простих відповідей на фундаментальні питання права.

Незалежно від мінливості юридичної “матерії” юридична теорія все ще розглядає ті самі фундаментальні питання. Одне з них стосується правильного застосування права. Це можна вважати основним питанням юридичної методології (як елементарної частини теорії права). У наступному аналізі спробуємо дати відповідь на це запитання та розібратися з деякими його наслідками. Питання, як правильно застосувати норму права, насамперед означає потребу визнати право як щось, що потрібно певним чином зрозуміти, перш ніж буде припускатись застосування. Це здається очевидним, навіть тривіальним, але в жодному разі не є несуперечливим у дискурсі юридичної теорії. Як стверджують німецькі теоретики права “Немає закону без справи” [1, с. 39].

Основний аргумент цього твердження – ми припускаємо – висловив філософ Ганс-Георг Гадамер так: “Розуміння завжди означає застосування” [1, с. 124]. Це той тип аргументів, який неможливо легко спростувати. Після ретельних роздумів, спершу вважаючи це правильним, тепер ми схильні припускати протилежне. Не те, щоб ми з цим повністю не згодні, але вважаємо, що це не допомагає в розгляді фундаментального питання юридичної методології. Те, що розуміння завжди є застосуванням, не пояснює концепції правильного застосування. Проте “аксіома” Гадамера натякає на те, як нам треба діяти у розгляді основного питання юридичної методології. Це питання можна сформулювати так: право – це те, що потрібно зрозуміти, перш ніж застосовувати.

Дотримуючись аксіоми Гадамера, можемо припустити, що це “охоплення” має вимагати якогось розуміння. Оскільки поняття права є недостатньо чітким, пропонуємо зосередитися на сегменті права, який краще підходить для розуміння. Маємо на увазі дуже типовий сегмент права, а саме правову норму. На цьому етапі ми досягли питання, яке можна сформулювати так: що означає зрозуміти норму, перш ніж намагатись правильно її застосувати? Важливо вказати, що між розумінням і застосуванням має бути простір, щоб дати відповідь на основне питання юридичної методології. Якщо застосування прийняти за єдиний критерій розуміння, питання правильного застосування затьмарюється. Нам потрібна теорія, яка застосовує ідею “герменевтичної автономії об’єкта” (Еміліо Бетті) до правових норм. Ця концепція передбачала б контекстно-трансцендентне значення норм, на відміну від застосування норм, яке завжди потребує контексту [2, с. 45].

Ми схильні думати, що в цьому питанні могли б досягти прогресу за допомогою філософської семантики. Зокрема, використовуючи ідею речень як найменших змістовних одиниць мови, пов’язаної з уявленням про те, що норми або з’являються у формі речення, або можуть бути виражені в цій формі. Твердження про те, що речення є найменшими змістовними одиницями мови, треба аналізувати у двох напрямках.

По-перше, хіба окремі слова не є найменшою семантичною одиницею? Давайте глянемо: якщо хтось каже “будинок”, ми зазвичай не розуміємо, чи це правдивий, чи хибний вираз. Але “правда” і “хиба” є характеристиками речень, а не слів. Тому слово “будинок” у нашому прикладі або є однослівним реченням (як називає його американський філософ В. В. Куайн), або воно позбавлене сенсу [3, с. 87].

По-друге, чи не є висловлювання найменшою семантичною одиницею? Висловлювання – це речення в певних контекстах використання. Чи можуть ці контексти бути частиною систематичної теорії значення? У філософії мови це обговорення має назву “прагматика”. Ми не можемо сказати, чи це різні поняття та визначення, просто хочемо, щоб вважали, що прагматика має означати щось більше, ніж твердження, що значення залежить від контексту використання. Для того, щоб стати теорією, прагматика повинна не просто перефразувати той факт, що визначення значення речення залежить лише від контексту використання.

Ми хочемо звернути увагу на те, що прагматика – нелегке завдання, якщо ви хочете більше, ніж варіація, для якої має значення лише контекст. У філософській семантиці концепція контекстно-трансцендентного значення речень набула контурів справжньої теорії в роботі американського філософа Дональда Девідсона [4, с. 145].

Основна ідея, безперечно, старша за концепцію Девідсона, полягає в тому, що таке речення, як засіб можна вважати тоді, коли є умови, за яких воно є істинним (звичайно, це можна назвати

контекстом особливого роду). Речення є семантично автономними, оскільки за своєю формою мають посилання на умови, за яких вони є істинними. Іншими словами, справжній шаблон виражає семантичну універсальність форми речення.

Не можемо тут вдаватися в деталі теорії Девідсона, але хотіли б відповісти на можливе заперечення, яке могло б вплинути на придатність теорії до правової методології загалом. Поширена думка, що норми ніяк не пов'язані з істиною. “Не вбий”, на перший погляд, є ні правдою, ні брехнею. Ми проти цієї думки, очевидно, не буде помилкою сказати, що “не вбивати” є правдою тільки тоді, коли особа, до якої звертаються на “ти”, не повинна вбивати. У цьому контексті велике значення має подальша відмінність. Не варто забувати, що навіть у природничих науках величезну кількість речень неможливо перевірити.

Висновки. Отже, ніщо не заважає нам стверджувати, що ми розуміємо норму, коли знаємо умови, за яких вона є істинною. На основі “теорії істини” типу Девідсона ми можемо розробити теорію автономного значення норми, яка була потрібна для вирішення фундаментального питання правової методології: правильного застосування закону. Ця семантична дискусія має безпосереднє значення для конституційних принципів кожної правової системи. Семантична автономність речень є умовою загальності й універсальності норм права.

Після того як ми розробили концепцію автономного значення норми, можемо говорити про питання правильного застосування права. Звідси випливає проблема: у концепції застосування поняття правильності вже мається на увазі, оскільки “застосування” зрозуміле лише щодо альтернативи правильного чи неправильного застосування. Крім того, це означає, що має існувати критерій, за яким ми можемо оцінити, чи правильне, чи неправильне застосування.

Однак під час знаходження цього критерію повертається первісна проблема застосування. Бо сам критерій можна уявити як норму, яка повинна бути проаналізована щодо альтернативи правильного чи неправильного застосування. Критерій правильного застосування норми вимагає ще одного критерію для оцінки правильного чи неправильного застосування. Отже, нам потрібен критерій оцінки застосування критерію правильного застосування норми, і так далі.

Але якщо підтверджується, що нам завжди потрібні були критерії для оцінки правильності застосування норми, і якщо поняття “застосування” можна звести лише щодо альтернативи “правильно” і “неправильно”, тоді застосування норми парадоксально має на увазі власну неможливість. Водночас застосування норм неминуче призводить до дивної ідеї застосування норм без критеріїв (як ми могли б це умовно назвати). Ще раз: якби правильність застосування норм повністю залежала від критерію, вона була б (через нескінченний регрес) неможливою.

Цікаво, що цей парадокс повертає нас до теми, з якої ми почали, а саме до співвідношення теорії та практики. Саме Іммануїл Кант викрив проблему в цих термінах. Він спробував її розв'язати, ввівши третє поняття між теорією і практикою: (сила судження), за допомогою якого ми можемо розрізнити, “відповідає на щось правило чи ні” [5, с. 38]. Вслід за Кантом, розумові здібності – це те, що вирізняє юриста-практика, який застосовує норми права. Можуть бути вчені-правники, “які ніколи не зможуть стати практиками, тому що не мають сили судження” [5, с. 56]. Відповідно існує практика, яка завжди на крок попереду її теоретичного відображення, тобто спроб пояснити право.

Які наслідки вказаних теорій для фундаментального питання правової методології? Чи, можливо, це означає, що наші норми-застосування ірраціональні зі свого походження? Якщо ми не можемо визначити критерії, які ведуть до “правильного” чи “неправильного”, у нас справді є проблема з раціональністю. Те, чого ми не знаємо, ми не можемо судити, а те, що виходить за межі нашого судження, може бути глибоко нерозумним. Ця проблема є причиною того, що ми не можемо припинити теоретизувати.

Ми повинні усвідомити, що не можемо довести парадоксальну концепцію правильності суджень без критеріїв до остаточної точки. Попри те нас підштовхує в цьому напрямку хвилювання, що ми, можливо, ніколи не дізнаємося, чому так чи інакше початково було вирішено, особливо коли йдеться про застосування права. Ми розмірковували про те, що основне питання правової методології

впливає із зобов'язання зарахувати норму до питання її правильного застосування. Перш ніж ми зможемо зосередитися на цьому питанні, нам треба розробити теоретичний аргумент на користь семантичної автономії права. Ми намагалися досягти цього за допомогою теорії семантичної незалежності форми речення, яка принаймні потенційно є формою кожної правової норми. Після цього першого кроку ми змогли перейти до питання правильного застосування. Через проблему регресу правил дійшли до парадоксального терміна “некритеріальної правоти”, що приводить нас до проблеми раціональності. Якщо наше застосування права, нарешті, не визначається критеріями, то воно може бути абсолютно ірраціональним під впливом змінних, які є поза межами нашої уваги.

Отже, є два істотні аргументи, які суперечать припущенню, що проблема раціональності насправді веде до ірраціонального застосування норм. Важливими ключовими словами в цьому контексті є антискептицизм та інтерсуб'єктивність. Коли розглядаємо основне питання юридичної методології, стає очевидним, що ми не можемо досягти критеріїв правильного застосування за допомогою уяви однієї особи. Правильне застосування закону є між суб'єктивною процедурою. Коли я дотримуюся критеріїв, які я не можу пояснити нікому, у мене немає критерію, щоб відрізнити право від помилково правильного застосування. Однак застосування закону як інтерсуб'єктивної процедури обмежує парадокс “некритеріальної правоти” [6, с. 95].

Тому наш діалог – це шанс спільно знайти неявні критерії та оскаржити їх, вимагаючи для них обґрунтування. Але постає запитання, чи не будемо ми розширювати свої помилки через обмін нашими аргументами та думками, таким чином ще глибше заплутатись в проблемі раціональності? Ні, цього не може бути, бо більша частина наших переконань і аргументів має бути правдивою. Причина проста: чим більше помилок ми припускаємося, тим менше ми здатні виділити об'єктів цих помилок. У нас є вагомий підстави вважати, що наш погляд на світ та право значною мірою правдивий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гадамер Г. Г. (2000). *Герменевтика II. Істина і метод. Доповнення й покажчики*. К.: Юніверс. Т. 2. 478 с.
2. Архипова Л. Д. (2011). *Герменевтика у пошуках істини й методу: Ганс-Георг Гадамер. Еміліо Бетті. Ерік Дональд Гірш* // Наукові записки НаУКМА. Серія: Філософія та релігієзнавство. Т. 115. С. 45–48.
3. Orenstein A. W. V. (2002). *Quine*. Chesham, 209 p.
4. Joseph M. (2004). *Donald Davidson*. Chesham, 245 p.
5. Мінаков М. А. (2001). *Вчення Канта про віру розуму*. Київ: Центр практичної філософії, 140 с.
6. Kelman M., Kristinyak M., Andrusiak I., Panchenko S., Kelman R. *The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law*. WISDOM, 1(1), 90–97. URL: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v1i1.603> (Web of Science, Scopus). (Accessed: 20.04.2025).

REFERENCES

1. Gadamer, H. G. (2000). *Hermenevtyka II. Istyna i metod. Dopovnennia y pokazhchyky* [Hermeneutics II. Truth and method. Supplements and indexes] T. 2. K. : Yunivers, 478 p. [In Ukrainian].
2. Arkhypova, L. D. (2011). *Hermenevtyka u poshukakh istyny y metodu* [Hermeneutics in Search of Truth and Method]: Hans-Georg Gadamer. Emilio Betti. Erik Donald Hirsh // *Naukovi zapysky NaUKMA. Serii: Filosofiia ta relihiieznavstvo*. T. 115. P. 45–48. [In Ukrainian].
3. Orenstein, A. W. V. (2002). *Quine*. Chesham, 209 p. [In English].
4. Joseph, M. (2004). *Donald Davidson*. Chesham, 245 p. [In English].
5. Minakov, M. A. (2001). *Vchennia Kanta pro viru rozumu* [Kant's Doctrine of the Faith of Reason] Kyiv: Tsentr praktychnoi filosofii, 140 p. [In Ukrainian].
6. Kelman, M., Kristinyak, M., Andrusiak, I., Panchenko, S., Kelman, R. (2021). *The Influence of the Ruling Elite on Political Activity in the Conditions of Destructuring the Essence of the Philosophy of Law*. WISDOM, 1(1). P. 90–97. Retrieved from: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v1i1.603> (Web of Science, Scopus) (Accessed: 20.04.2025). [In English].

Дата надходження статті: 09.05.2025 р.

Mykhailo KELMAN

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Theory of Law
and Constitutionalism Department,
Dr. Habil. (Law), Full Professor
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-4626

INNOVATIVE APPROACHES IN LEGAL METHODOLOGY

General theoretical legal science is essentially a practical discipline. Therefore, there is no institutional dualism between applied and theoretical jurisprudence in universities, unlike in mathematics or physics. However, a look at the previous history of law shows that there was a period when legal theory was subjected to fundamental research. At that time, arguments from related disciplines, such as philosophy and social sciences, were enthusiastically accepted for the sake of theoretical development of legal methodology. Unfortunately, this golden age of theory is over.

Today, especially at the level of the European Union, we can see the establishment of methodological standards that cannot be comprehended by classical interpretation. This is the result of social transformations, with the help of the courts and only partially through the activities of the legislator. Therefore, the fundamental criticism of political conservatism and economic liberalism is not justified.

It is found that since jurisprudence is a practical discipline and legal practice develops its own internal dynamics, the role of the general theory of law is becoming increasingly valuable. Firstly, it can be argued that, given the obvious self-sufficiency of legal practice, law should no longer be considered as an appropriate object of theorization. Secondly, you can complicate the already intricate legal practice with more legal theories. Finally, you can follow the classical approach to theory; and thus focus on providing simple answers to fundamental questions of law.

The reasoning that understanding is always application does not explain the concept of correct application. However, Gadamer's "axiom" gives us a hint as to how we should proceed in addressing the basic question of legal methodology. This question can be formulated as follows: that law is something that must be understood before it can be applied.

It has been argued that we could make progress on this issue by using philosophical semantics. In particular, by using the idea of sentences as the smallest meaningful units of language, associated with the notion that norms either appear in the form of a sentence or can be expressed in this form.

Thus, nothing prevents us from claiming that we understand a norm when we know the conditions under which it is true. On the basis of the "theory of truth", we can develop a theory of the autonomous meaning of a norm, which was needed to address a fundamental issue of legal methodology: the correct application of the law. In addition, most of our beliefs and arguments must be true. The reason is simple: the more mistakes we make, the less we are able to identify the targets of those mistakes. We have good reason to believe that our view of the world and the law is largely true.

Keywords: theory, law, practice, legal methodology, understanding, application of law, argument, hermeneutics, semantics.